

Twee zeldzame Brugse drukken van Hubert Goltzius

In de Handelingen van ons Genootschap publiceerde de tegenwoordige voorzitter van de Société Belge de Numismatique, M. Hoc, een bibliographie van de werken door Hubert Goltzius te Brugge gedrukt ¹.

Goltzius had zich in Augustus 1558 te Brugge gevestigd en in 1562 een drukkerij op de Biskaaiersplaats aldaar geopend. In 1578 liet hij zijn officina met de voorhanden boeken en het materiaal over aan zijn beschermheer, de Brugse humanist Marcus Laurin. Een Catalogus Officinae Goltzianae die alstoen zeker bestaan heeft, kon men tot heden niet terugvinden.

Tot nu toe werden vijftien drukken op de naam van Goltzius samengebracht. Op één na, de „Leeringe der Chirurgien ende Barbiers” (Examen Chirurgorum; 1566) van Jan Pelsers, zijn de werken door Goltzius uitgegeven in het Latijn gesteld. Chronologisch liggen deze 15 uitgaven als volgt :

1563 : 2	1567 : 1
1564 : 1	1575 : 1
1565 : 3	1576 : 1
1566 : 6	

De Catalogus in 1925 door M. Hoc opgemaakt kunnen we nu met twee nummers aanvullen, een uit 1565, het ander uit 1566, de jaren van de grootste activiteit van Goltzius als uitgever ². Al behoren 11 van de 17 nu

¹ *Annales de la Société d'Émulation*, 68, 1925, blz. 21-34.

² De Vlaamse uitgave vonden we in een verzamelbandje van 16e eeuwse volksboeken toebehorend aan de Heer J. D. te Brugge. De „Warachtighe Historie” is zo goed als onbekend. Een vermelding van dat boekje komt voor in een werk waar men ze allerminst zou ver-

VVARACHTI

ghe historie ghebuert in onsen tyde,
 zeer schoone, verhueghelic, vvonder-
 lic, ende uutmelic vreimde, begre-
 pen in een Arest ofte vonnesse
 vanden Parlemēte van To-
 louze ghevvesen den
 xij. Septemb. m.

CCCCC.LX.

dein den doctoor Joannis coraſiūs

AVREA

TE BRVGGHE

By Hubrecht Goltz, Intiaer .
 M. D. LXV.

bekende drukken tot de tijdsruimte Januari 1565-April 1566, toch is het waar dat de grote numismatische uitgaven die de roem van de humanist en graveur Goltzius over de wereld hebben verspreid, in de jaren 1563, 1567, 1575 en 1576 verschenen zijn.

In dezelfde Catalogus zouden de drukjes tussen de nummers 8 en 9 te stellen zijn met de volgende beschrijving :

[Jean de Coras.] — Warachtighe || ghe historie ghebuert in onsen tyde, || zeer schoone, verhueghelic, wonder- || lic, ende utnemelic vreimde, begre- || pen in een Arest ofte vonnesse || vanden Parlemeute van To- || louze ghewesen den || xij. Septemb. M. || CCCC.LX. || (*Drukkersmerk, houtsnede 4 cm*). — Te Brugge || By Hubrecht Goltz, Int iaer || M.D.LXV. ||

In-8, 56 blzn. genummerd; signat. A⁴ B⁴ C⁴ D²; lat. en curs., rekl. — Blz. 1 : titel. — Blz. 2 : privilege, 9 September 1564. — Blzn. 3-5 : Cort verhael vanden sticke. — Blzn. 6-55 : Arest vanden Parlemeute van Tolouze inhoudende een utnemende ende zeer wonderlicke geschiedenis ghestelt by Doctuer Jan Corasius. — Blzn. 55-56 : Tekst van het vonnis „wettelic utghesproken den xij. dach van Septembre M.CCCC. tzeitich. Finis. ”

wachten, n.l. in de *Suite aux Analectes Médicaux* van Dokter I. J. De Meyer, deel II, blz. 292. Dat werk, uitgegeven te Brugge 1851-1852, wordt besloten met een „Bibliographie des praticiens distingués de la Ville et du Franc de Bruges”. In deze alphabetische lijst van medische auteurs en uitgaven verschijnt onder de letter W de „Warachtige Historie”; de titelopgave is tamelijk juist, de foutieve beschrijving van het drukje laat vermoeden dat De Meyer het boekje zelf niet in handen heeft gehad.

Brunet II, col. 269 geeft de titel van de Franse uitgave door Goltzius. Wij beschrijven hier het Arest Memorable op het gave exemplaar toebehorend aan de Heer A. Schouteet, adjunct-conservator van het Brugse Stadsarchief, die ons ook vriendelijk een paar inlichtingen betreffende Goltzius heeft gegeven. Men zal opmerken dat deze Franse uitgave een aanhangsel bevat, n.l. een „Arest Memorable du Parlement de Paris” dat in de Vlaamse uitgave niet voorkomt. Dit laatste Arest uit 1556 betreft de beruchte zaak Tabouet n.l. de veroordeling van een procureur-generaal wegens valse beschuldiging.

6 Arest vanden

AREST VANDEN PARLE
 mente van Tolouze inhoudende een
 vvtncemende en zeer vvonderlicke
 gheschiedencsse ghestelt
 by Doctuer Ian
 Corafius.

(*)

INDE maend Ianuario duuft
 vyf hondert neghenenvijf-
 tich Bertrandine de Rols
 gheboren vanden dorpe van Artigat
 int bisdom van Rieus gheeft ouer sup-
 plicatie ende beclach voordien rech-
 ter van Rieus: zegghende, dat twvijntich
 iaren moghen gheleden zijn of
 daerontrent, dat zy vvezende ionghe
 dochter van neghé of thien iaren vvas
 ghehuvvet met Maerté Guerre alsdoe
 ooc zeere ionck ende bycans vander
 zeluer oude als de supplianten. Met-
 ten vvelken zy ghevvoont hadde ne-
 ghen of thien iaren, en van zijn vver-
 ken voortghebracht een zone ghe-
 naemt Sanxi noch leuende: maer om
 zekere

Parlamente van Tolouze. 7

zekere cleyne diefte van cooren , die de zelue Maerté ghedaen hadde zynē vadere, hy vvas ghetrocken vten lande, ende acht iaren lanck vvt ghebleuen, zonder dat de suppliant hanghēde dezen tijd eeneghe nieumaren van hem gnchoort heift. VVelke acht iaren gheleden, een persoō inder vvaerheit ghenaeamt Arnoud du Tijl ghefeif Panfette gheboren vanden dorpe van Sagias ,an haer ghecommen es, hem nochtans zegghende Maerté Guerre, ende man vande suppliantē. Ende hebbende de zelue Aernoud, zoor schijnt, den voorzeiden Maerten inder oorloghe verghezelscap, ende van hē onder tdexel van vriendscap verstaen vele eighene , secrete eñ byzondere zaken hem ende zijn huusfrauuvve angaende. De voorzeide Aernoud hem daer op betrauvvende dat hy gheheel gheleec van trecken, schijn, maeckfel ende ghedaente van aenzichte den voornoommen Maerten, ten eersten

A 4 brekende

[Jean de Coras.] — Arest Memo- || rable du Parlement || de Tolose, Contenant une vraye histoi- || re advenuë en nostre tems, fort belle, || delectable, prodigieuse et monstru- || eusement estrange. Pronon- || cé es Arests Generaus || le xij. Septembre || M.D.LX. || Un autre Arest iugé par reuision d'un proces || intenté contre le president et aucuns con- || seillers de Chambery. || (*Typographisch vignet*). — A Bruges. || Par Hubert Goltz. || M.D.LXV. ||

In-8, VIII-62 blz. genummerd; signat. a⁴ b⁴ c⁴ d⁴ e²; rom. en curs., rekl. — Blz. I : titel. — Blz. II : privilege, 9 September 1564. — Blzn. III-IV : (opdracht) A Monseigneur Jean de Monluc, Evesque de Valence et de Dye, et conseiller du Roy en son conseil privé, treshumble salut. Prenez en gré Monseigneur, ie vous prie, ce petit mien labeur que ie vous présente De Tolose, ce second de Februrier 1560. Vostre treshumble et ancien serviteur Iean de Coras. — Blzn. V-VII : Argument et sommaire du faict. — Blz. VIII : blanco. — Blzn. 1-39 : Arest du Parlement de Tolose, contenant une histoire memorable et prodigieuse. Texte et toile du proces et de l'arest. — Blzn. 39-40 : Arest. — Blzn. 41-60 : Proces memorable de l'accusation de Taboué contre le President et aucuns Conseillers de Chambery. — [Blz. 61] (Drukkersmerk, houtsnede 6 cm.) A Bruges. || Par Hubert Goltz. || Au mois de Mars l'an || M.D.LXV. — Blz. 62 : blanco.

Dat beruchte proces van Toulouse, tegelijker tijd in de oorspronkelijke tekst en in Nederlandse vertaling gepubliceerd, behoorde tot de reisherinneringen van Goltzius zelf. In 1558 (19 November) had hij Brugge verlaten voor een langdurige reis door de Nederlanden, Duitsland, Zwitserland, Italië en Frankrijk, die hem eerst in 1560 (14 November) naar zijn nieuwe woonplaats zou terugvoeren. Een studiereis, ondernomen met aanbevelingsbrieven van zijn beschermheer, Marcus Laurin, met wie hij de numismatiek van de Oudheid bewerkte. Hij reisde van de ene collectie antieke munten naar de andere, noteerde, maakte tekeningen en frottis voor de

**AREST.MEMO.
RABLE DV PARLEMENT
de Tolose, Côtendant vne vraye histo-
re advenuë en nostre tems, fort belle,
delectable, prodigieuse & môstru-
eusement estrange. Pronon-
cé es Arests Generaus
le xij. Septembre
M. D. LX.**

*Vn autre Arest iugé par reuision d'un proces
intenté contre le president & aucuns conse-
illers de Chambéry.*

**A BRVGES.
PAR HVBERT GOLTZ.
M. D. LXV.**

PHILIPPVS Conijnc van Spaignen, &c.
 heeft by privilegie toegelaten dat Hubrecht
 Goltz dit bouxken gheintituleirt Arest van
 Tolouze, zal moghen drucken ende vercoopen
 oueral daert hem belieft, ende alle andre Druce
 kers verboden tzelue naer te drucken den
 tijt van zes iaren, zonder consent vāden voors
 zeyden Hubrecht Goltz, op peyne van cōfiscas
 tie vande bouxkens, ende vā een Carolus gulden
 voor elc bouxken. Ghegheuen te Brussel den ix.
 Septembris, int iaer naer die gheboorte Christi
 M. D. LXIIII.

MESDACH.

Warachtighe Historie. — Privilege.

PAR privilege de Philippe Roy d'Espaigne
 Catholique est defendu a tous imprimeurs
 d'imprimer, & à tous libraires de vendre
 cestuy Arest de Tolose en francois ou en flas
 meng, endedens six ans, sans congé de Hu
 bert Goltz: sous peine de confiscation des
 liures, & de deux Carolus d'or d'amende
 pour chacun liure. Donnè à Bruxelles le
 ix. iour de Septembre l'an M. D. LXXIIII.

Mesdach.

Arest Memorable. — Privilege.

Caesar Augustus en de *Sicilia* die in 1575-1576 zouden verschijnen.

Het toeval van de reis bracht hem te Toulouse enkele dagen na de uitspraak van het beruchte proces. Goltzius verbleef te Toulouse van 18 tot 22 September 1560³. Het vonnis van Arnauld du Tilh werd uitgesproken op 12 September en de strafuitvoering had plaats voor het huis van Martin Guerre te Artigues op 16 September. Goltzius had dus te Toulouse die „cause célèbre” medegeleefd welke maandenlang geheel Frankrijk in spanning had gehouden en nu weldra, door de literatuur, de belangstelling van geheel Europa zou winnen. Op zijn verdere reisroute zal Goltzius hebben uitgezien naar de publicaties over dat „trouwgeval zonder exempel” dat zeker de juristen uit de kring van de Brugse humanisten zou interesseren.

Zeer kort na de wijzing verscheen het werk van de raadsheer Jean de Coras die het rapport van het proces opgesteld had. Brunet⁴ vermeldt deze uitgave als volgt :

Arrest memorable du parlement de Tholose, contenant une histoire prodigieuse de notre temps, avec cent et onze belles et doctes annotations, par M. Jean de Coras, conseiller en la cour et rapporteur du proces, prononce ez arretz généraux le XII. septembre 1560.

Lyon, Ant. Vincent, 1561. In-4.

Uit dit geleerd betoog werd weldra een kort verhaal samengesteld dat, gedrukt in het formaat van de volksboeken, een grote verspreiding zou vinden. Brunet vermeldt zulk een uitgave uit 1561 :

Histoire admirable d'un faux et supposé mari, advenue en Langedoc lan 1560.

Paris, pour Vincent Sertenas, 1561. Petit in-8 de 19 feuillets.

³ J. WEALE in *Le Beffroi*, III, 1866-70, blz. 256.

⁴ *Manuel du Libraire*, II, col. 268 (5e éd.; Paris 1860-65).

A · M O N S E · I ·
 gneur Iean de Monluc , Euesque de
 Valence & de Dye, & conseiller
 du Roy en son conseil pri-
 ué, tres humble salut.

rencz en gré Monseigneur , ie
P vous prie, ce petit mien labeur
 que ie vous presente, nô point
 comme digne de vous, mais comme
 primices de chose plus grande que ie
 vous prepare pour l'aduenir: & certain
 tesmoignage d'vn incroyable desir du-
 quel pieca ie brulle pour hõnorer per-
 petuellement voz heroiques & rares
 vertus : & leur rendre vn iour quelque
 agreable plaisir & seruice. Le discours
 est petit, ie le confesse, mal tyssu, rude-
 ment poly , & d'vne phrase par trop
 agreste : Toutes fois d'vn argumenr si
 beau , si delectable , & si monstrueuse-
 ment estrange, que le prodige de telle

2 2

nou-

De zaak Martin Guerre heeft sedertdien een grote populariteit gekend. Etienne Pasquier wijdde er een hoofdstuk aan in het vijfde Boek van zijn bekende *Recherches de la France* (1596). En hoe kon het anders of Jacob Cats, die geen anecdote uit het echtelijk leven van alle volkeren en alle tijden onberijmd liet, ontmoette ook het berucht proces van Toulouse. In zijn *Proef-Steen van den Trou-Ringh* (1637) ontwikkelt hij, in een stuk van niet minder dan 756 verzen, het „Trou-Geval sonder Exempel geschiet in Vranckrijck in het jaar MDLIX”. Het proces Martin Guerre staat ook ten hoofde van het verzamelwerk *Causes célèbres et intéressantes* te Parijs (20 delen; 1738-50) uitgegeven door Gayot de Pitaval, hernomen in de zeer verspreide Amsterdamse uitgave (22 delen; 1772-88) door Richer. In een herderlijke brief van 1767 haalde de bisschop van Boulogne het geval Martin Guerre aan om te doen uitschijnen hoe ook in geloofszaken de waarheid niet immer waarschijnlijk voorkomt ⁵.

Th. Arnold, die hoopte de Catalogus van Goltzius' drukwerk te kunnen reconstituieren, heeft deze twee drukjes niet gekend ⁶. Met welk een passie zou hij vooral de Nederlandse uitgave bestudeerd hebben, om de taal ervan te vergelijken met Broer Cornelis' Sermoenen en Goltzius' auteurschap in dezen misschien waarschijnlijker te maken.

Mag men de Nederlandse vertaling van het Arest Memorable op de naam van Goltzius stellen, dan is hem dat vertaalwerk zeker een ontspannend intermezzo geweest te midden van zijn geleerde bedrijvigheid in de

⁵ Als Bijlage volgt het „Cort verhael vanden sticke” (blz. 3-5 uit „Warachtige Historie”) dat een bondig overzicht van de zaak Martin Guerre geeft en met enige waarschijnlijkheid als een vertaalwerk van Goltzius zelf mag beschouwd worden.

⁶ TH. J. ARNOLD, *Broeder Cornelis Adriaensz. van Dordrecht. Een Pleidooi*, in *Dietsche Warande*, Nieuwe reeks II (1877-79); blz. 169 van de overdruk.

jaren 1565-1566. En het typographisch werk zelf zal hem een waar genot geweest zijn. Men weet dat Vlaamse noch Hoogduitse typen, destijds in de Nederlanden het meest gebruikelijk, in de werkplaats van Goltzius voorhanden waren. De Franse en ook de Vlaamse tekst zette hij — als een bewust curiosum ! — in de Italiaanse lettersoorten die uitsluitend op wetenschappelijke uitgaven berekend waren. In deze typen was hij rijk; van garmond, dessendiaan, mediaan en paragon bezat hij romein en cursief. De afbeeldingen buiten tekst geven een idee van de fijne smaak waarmede Goltzius dat kleinwerk van zijn vermaarde Officina wist in te kleden.

A. VIAENE.

BIJLAGE

DE ZAAK MARTIN GUERRE

(Blz. 3) Cort verhael van den sticke.

Maerten Guerre gheboren van Artigat in Gascoigne hebben de eene schoone ionghe vrouwe gheenaemt Bertrandine de Rols, trect ter oorloghe, ende blijft acht iaren wech : welke gheleden zijnde, Arnoud du Tijl hem heetende Maerten Guerre presenteirt hem anden zusters, oom, vrienden ende maghen vanden voornoomden Maerten, misgaders ande zelve de Rols huusvrouwe : dewelke alle, om de redene vande groote ghelikenesse die was tusschen hem ende den voorzeiden Maerten uutlandsch, ende om de waerschinighe teekenen die hy een yghelic gaf van alle zaken, laten hemlieden lichtelic dijnken dat hy es Maerten Guerre, ende voor zulken ontfanghen hem ende es daervooren bekennt van alle de inwonende van Artigat, zelfs vande voorzeide de Rols, met dewelke hy inwoond ende huus houd drie iaren als man, ende van zijn werken heift twee kijnderen.

Daernaer tbedroch een weynich ontdeect wesende, hy word ghevanghen ghestelt byde macht vanden rechter van Rieus, ende eyndelinghe verwesen onthalt te zyne.

Daerop hy trect an tparlement van Toulouze, daer hy ghe- (Blz. 4) bracht wordt ende ghehoort : altijs vast houdende staende dat hy was Maerten Guerre, zoo ooc deden de vier

AVREA

HVBERTAS

SAECVLI.

A BRVGES.

PAR HVBERT GOLTZ.

Au mois de Mars l'an

M. D, LXV.

zusters ende haer mans, zwagers vanden voorzeiden Maerten, mitsgaders xxx. ofte xl. ghetugen.

Maer om dat vele andere ter contrarie, verzeckerden dat hy was Arnoud du Tijl, ofte emmers twijffelden, ende en dorsten affirmeren noch t'een noch t'andere, om de groote ghelykenesse vanden ghevanghen metten voornoomden Maerten, ende du Tijl, thof was in groote bedwelmtheit.

Ende alzo men wilde t' proces wyzen, Maerten Guerre arriveert : de welke niettemin ghestelt ende ten voorschynne ghebracht byden zelve Aernoud blijft bycans verwonnen : zoo wiste den bedriegher bet zijn leughenen te becleeden, dan dandere hem behelpen metter waerheit.

Daerof de rechters noch meer onzekere dan van te vooren ontbieden de zusters, ende zekere andere oorconden : byde dewelke de laetste ghecommen es bemerct, beteekent, ende verkennt, voor Maerten Guerre, ende tbedroch te voorschine ghebracht.

Daer uut volghet vonnesse by areste dat Aernoud ghehanghen zal worden ende zijn lichaem verbrand : de kijnderen niet- (Blz. 5) min gheprocreeert van zijn ghewerken ende vande voornoomde Bertrandine verclaert wettelicke kinderen.

Ter executie van welken areste, de voorzeide du Tijl verwezen belijdt int langhe tbedroch.